

УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ

PARTICIPANTS IN THE INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN CRIME PREVENTION: DOCTRINAL APPROACHES ON THE INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY

Нуруллаєв І.С.о., кандидат юридичних наук,
керівник

Генеральна інспекція Офісу Генерального прокурора

У статті розглянуто основні наукові підходи щодо кола суб'єктів міжнародного права. Зазначається, що критерієм виокремлення з правових осіб, які вступають у відносини з іноземним елементом, тих, що належать до суб'єктів міжнародного права, може слугувати тільки міжнародно-правовий критерій – міжнародна правосуб'єктність як ознака особи.

Проаналізовано низку визначень поняття «суб'єкт міжнародного права», зміст яких відображає елементи його міжнародної правосуб'єктності, наявність яких обов'язкова для статусу суб'єкта міжнародного права з позицій того чи іншого вченого.

Визначено наступні елементи міжнародної правосуб'єктності: 1) право самостійно виступати на міжнародній арені від свого імені; 2) право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; 3) бути носієм міжнародних прав та обов'язків; 4) прямо підпорядковуватись нормам міжнародного права; 5) визнаватись суб'єктом міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; 6) можливість нести міжнародно-правову відповідальність; 7) право брати участь у створенні норм міжнародного права тощо.

Сформульовано визначення суб'єкта міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

За допомогою критерію класифікації – з якої правової системи первинне походження правової особи – здійснено поділ осіб на оригінальні (первинне походження з міжнародно-правової системи) та комплементарні (первинне походження осіб з національно-правової системи).

Встановлено що у міжнародному правопорядку, який сформувався у відповідності до комплексу міжнародно-правових норм з питань боротьби зі злочинністю та координується спеціальним організаційно-правовим механізмом, до суб'єктів входять такі оригінальні особи як держави, державоподібні утворення, нації і народи, що виборюють незалежність, та міжнародні міждержавні організації.

Проаналізовано правову природу міжнародних неурядових організацій у сфері міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Визначено основні відмінності їх у порівнянні з міжнародними міждержавними організаціями. Проілюстровано наукові підходи до питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій.

Розкрито напрямки діяльності таких міжнародних неурядових організацій як Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародне кримінологічне агентство, Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд, Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи

Проаналізовано та визначено особливості правової природи Міжнародного Комітету Червоного Хреста, які зумовлюють його особливий статус у міжнародному праві на відміну від інших міжнародних неурядових організацій.

Ключові слова: міжнародно-правове співробітництво, боротьба зі злочинністю, суб'єкт міжнародного права, міжнародна міждержавна організація, міжнародна неурядова організація, міжнародна правосуб'єктність.

The article examines the main scientific approaches to the range of subjects of international law. It is noted that the criterion for separating from legal entities that enter into relations with a foreign element, the subjects of international law, can be recognized only international legal criterion - international legal personality as a feature of the person.

The article analyzes a number of definitions of the term "subject of international law", the content of which reflects the elements of its international legal personality, the presence of which is mandatory for the status of a subject of international law from the standpoint of a scholar.

The following elements of international legal personality are defined: 1) the right to act independently on the international arena on its own behalf; 2) the right to enter into relations with other subjects of international law; 3) be a holder of international rights and obligations; 4) directly obey the norms of international law; 5) be recognized as a subject of international law by other subjects of international law; 6) the ability to bear international legal responsibility; 7) the right to participate in the creation of norms of international law, etc.

The definition of the subject of international legal cooperation in the fight against crime is formulated.

Using the criterion of classification - from which legal system the primary origin of a legal entity - the division of persons into original (primary origin from the international legal system) and complementary (primary origin of persons from the national legal system).

It is established that in the international legal order, which was formed in accordance with a set of international legal norms on combating crime and is coordinated by a special organizational and legal mechanism, the subjects include such original persons as states, state-like entities, nations and peoples fighting for independence, and international intergovernmental organizations.

The legal nature of international non-governmental organizations in the field of international legal cooperation in the fight against crime is analyzed. The main differences between them and international intergovernmental organizations are identified. Scientific approaches to the issue of international legal personality of international non-governmental organizations are illustrated.

The directions of activity of such international non-governmental organizations as the International Association of Criminal Law, the International Criminological Agency, the International Criminal and Penitentiary Fund, the International Movement for the Reform of the Penitentiary System are revealed.

The peculiarities of the legal nature of the International Committee of the Red Cross, which determine its special status in international law in contrast to other international non-governmental organizations, are analyzed and determined.

Key words: international legal cooperation, fight against crime, subject of international law, international intergovernmental organization, international non-governmental organization, international legal personality.

Постановка проблеми. У міжнародно-правовій науці питання суб'єктів міжнародного права вважається основним, а сутність і природа міжнародного права є похідними від природи і сутності суб'єктів міжнародного права [1, с. 293]. Суб'єкти міжнародного права є важливим складовим елементом як міжнародного правопорядку в цілому, так і такого його окремого сегменту як співробітництво у боротьбі зі злочинністю. Міжнародна правосуб'єктність

як якісна характеристика є виразом здатності особи бути суб'єктом міжнародних прав і обов'язків, учасником міжнародних відносин [2, с.5].

Загальноновизнаною на міжнародно-правовому та доктринальному рівні є міжнародна правосуб'єктність держав та міжнародних міждержавних організацій. Проте, її наявність у приватних осіб, які беруть участь у відносинах міжнародного характеру, стала предметом наукових

дискусій, що спричинено участю останніх у відносинах з суб'єктами міжнародного права. Такого роду відносини мають місце і в процесі міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, що зумовлює наукову доцільність вивчення кола суб'єктів в цій сфері міжнародних правовідносин.

Стан дослідження. Ряд питань з проблематики міжнародної правосуб'єктності розглядалися у працях таких вчених як А. Х. Абашидзе, І. П. Бліщенко, В. Г. Буткевич, М. В. Буроменський, В. Н. Денисов, Е. С. Кривчикова, М. Б. Крилов, Т. І. Левицький, І. І. Лукашук, І. Б. Малкіна, Л. А. Моджорян, В. І. Муравйов, А. С. Мацко, Т. М. Нешатаєва, В. Ф. Опришко, О. О. Покрещук, Д. А. Уршін, Л. Д. Тимченко, Г. І. Тункін, О. О. Шибяєва та інших.

Метою статті є визначення кола суб'єктів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Поняття *суб'єкт міжнародного співробітництва* у боротьбі зі злочинністю насамперед вимагає розуміння більш широкого поняття – *суб'єкт міжнародного права*. Спектр наукових підходів щодо питання кола суб'єктів міжнародного права широкий – від позиції, що держава є єдиним суб'єктом міжнародного права (Л. Моджорян), до наукових поглядів, що таким суб'єктом може бути тільки індивід (Ж. Сселя).

До найбільш поширених поглядів щодо зазначеної проблематики слід віднести наступні: 1) В. Репецький [3], Н. Шаповалова [4], М. Богуславський [5] та інші науковці до суб'єктів міжнародного права відносять держави, нації і народи, що виборюють незалежність, державоподібні утворення та міжнародні міжурядові організації; 2) на думку М. Баймуратова [6], Л. Тимченко, В. Кононенко [7] та інших вчених до суб'єктів міжнародного права належать держави, нації і народи, що виборюють незалежність, державоподібні утворення, міжнародні міжурядові організації, фізичні особи, міжнародні неурядові організації, які володіють спеціальною правосуб'єктністю; 3) У. Мамедов [8], В. Теліпко, А. Овчаренко [9] та інші науковці до суб'єктів міжнародного права відносять держави, нації і народи, що виборюють незалежність, державоподібні утворення, міжнародні міжурядові організації, фізичні особи, міжнародні неурядові організації, та приватні юридичні особи (включаючи ТНК).

Численні дискусії в міжнародно-правовому науковому просторі навколо міжнародної правосуб'єктності різних за правовою природою осіб насамперед зумовлені зростанням кількості відносин з іноземним елементом за їх участю. Такі відносини вчені часто називають міжнародними, не розмежовуючи при цьому міждержавні та приватноправові з іноземним елементом, що стало причиною появи наукових позицій стосовно міжнародної правосуб'єктності останніх.

Як слушно зазначає О.Тарасов стосовно необхідності розмежування соціального актора та суб'єкта права, у міжнародно-правових дослідженнях, розглядаючи соціальних акторів як носії правосуб'єктності, потрібно не змішувати соціологію та інші поза правові науки з правознавством [10, с.215]. Отже, критерієм виокремлення з правових осіб, які вступають у відносини з іноземним елементом, тих, що належать до суб'єктів міжнародного права, може слугувати тільки міжнародно-правовий критерій – міжнародна правосуб'єктність як ознака особи. Саме різне розуміння міжнародної правосуб'єктності, зокрема її змістовних елементів, і є причиною різних поглядів науковців.

Зазначене вище різноманіття наукових точок зору жодним чином не свідчить про хибність окремих з них. Різні підходи зумовлені різним набором ознак, наявність яких в учасника відносин міжнародного характеру надає йому статус суб'єкта міжнародного права.

Міжнародно-правова наукова література містить цілу низку визначень поняття «суб'єкт міжнародного права», зміст яких відображає елементи його міжнародної

правосуб'єктності, наявність яких обов'язкова для статусу суб'єкта міжнародного права з позицій того чи іншого вченого. М. Баймуратов зазначає, що «суб'єкт міжнародного права – це носій певних міжнародних прав і обов'язків, що виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або розпоряджень міжнародно-правових актів» [6, с.47]. На думку Г. Ігнатенко та Д. Фельдмана, суб'єктами міжнародного права можуть бути визначені утворення, що є незалежними одне від одного, не підпорядковані у сфері міжнародних відносин будь-якій політичній владі, котрі мають юридичну здатність до самостійного здійснення прав і обов'язків, встановлених міжнародним правом [11, с.81]. С. Черніченко вважає, що суб'єктом міжнародного права є носій міжнародних прав і обов'язків, які виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або приписів міжнародних актів. Це також особа (у збірному значенні), продовжує науковець, поведінка якої прямо регулюється міжнародним правом і яка вступає чи може вступати у міжнародні публічні (міжвладні) правовідносини [12, с.57]. О. Тарасов зазначає, що «суб'єкт міжнародного права – це соціальний актор, який володіє якістю міжнародно-правової особистості, що виступає у формі міжнародно-правової особи, має міжнародно-правовий статус і є учасником міжнародних правовідносин» [10, с.159]. Основною властивістю суб'єкта міжнародного права, зазначає А. Дмитрієв, є його «юридична здатність до самостійних міжнародних дій, включаючи створення погоджених міжнародно-правових норм, до незалежного здійснення прав та обов'язків, встановлених цими нормами» [13, с.102].

Серед наборів елементів міжнародної правосуб'єктності, на наш погляд, найбільш повно характеризує правовий статус суб'єкта міжнародного права наступний: 1) право самостійно виступати на міжнародній арені від свого імені; 2) право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; 3) бути носієм міжнародних прав та обов'язків; 4) прямо підпорядковуватись нормам міжнародного права; 5) визнаватись суб'єктом міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; 6) можливість нести міжнародно-правову відповідальність; 7) право брати участь у створенні норм міжнародного права тощо. Переважно вони взаємозалежні, оскільки один елемент зумовлює наявність деяких інших. У даному контексті В. Буткевич зазначає, що різні визначення суб'єкта міжнародного права не є його різними ознаками, а лише різними його сторонами, а існування однієї з вказаних сторін передбачає наявність й інших [1, с.295].

На підставі вищезазначених елементів міжнародної правосуб'єктності *під суб'єктом міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю пропонуємо розуміти правову особу, яка володіє самостійним правом вступати у міжнародні правовідносини в цій сфері від свого імені, прямо підпорядковується нормам міжнародного права з питань боротьби зі злочинністю, несе міжнародно-правову відповідальність, визнається іншими суб'єктами міжнародного права як суб'єкт міжнародного права та може брати участь у створенні норм міжнародного права.*

Важливим правовим критерієм, що характеризує природу суб'єкта права та в певній мірі пояснює наявність чи відсутність певних елементів міжнародної правосуб'єктності, є первинне походження суб'єкта з певної правової системи – міжнародної правової системи чи національної правової системи. Відповідно до цього критерію О. Тарасов [10, с. 161] виділяє:

1) *оригінальні* особи, які первинно виникають рамках міжнародно-правової системи як міжнародні соціальні актори, отримують персонативну форму міжнародно-правової особи, підпадають під пряму дію міжнародного права, здійснюють міжнародно-правову діяльність як основну функцію. До них належать держави, державо

подібні утворення, нації і народи, що виборюють незалежність, та міжнародні міждержавні організації. Зазначені суб'єкти виникають у відповідності до норм міжнародного права, вони незалежні у сфері міжнародно-правових відносин від будь-якої політичної влади, вступають у міжнародні відносини з іншими суб'єктами міжнародного права та прямо підпорядковуються нормам міжнародного права;

2) *комплементарні (факультативні)* особи первинно виникають у національній правовій системі, отримують там персонативну форму національно-правової особи, підпадають під дію норм внутрішньодержавного права, і тільки коли національне право допускає право таких осіб вступати у відносини з іноземним елементом, вони можуть встановлювати з іноземними суб'єктами комунікацію. Все це зумовлює відсутність самостійності таких суб'єктів, а участь у відносинах міжнародного характеру для них не є основною. До таких суб'єктів належать приватні особи – фізичні та юридичні.

Отже, відповідно до викладеного доктринального підходу щодо поняття суб'єкт міжнародного права, що домінує в теорії міжнародного права, не викликає жодних сумнівів приналежність до суб'єктів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю таких оригінальних осіб як держави, державо подібні утворення, нації і народи, що виборюють незалежність, та міжнародні міждержавні організації. Саме співпраця цих суб'єктів є основоположною у міжнародному правопорядку, який сформувався на комплексі міжнародно-правових норм з питань боротьби зі злочинністю та координується спеціальним організаційно-правовим механізмом, ядром якого виступають саме держави і міжнародні міждержавні організації.

Щодо статусу комплементарних осіб (фізичних та приватних юридичних осіб), які створюються в рамках національної системи слід зазначити наступне. Незважаючи на те, що в рамках галузі міжнародного кримінального права фізичні та юридичні особи, які скоїли міжнародні злочини, виступають суб'єктом міжнародно-правової відповідальності, а відповідно і суб'єктом міжнародного кримінального права, у сфері міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю суб'єктами виступають саме ті учасники, дії яких спрямовані на попередження, боротьбу та усунення наслідків злочинності. У такого роду міжнародно-правовому співробітництві апріорі не можуть приймати участь фізичні та юридичні особи, яким висунуто обвинувачення у скоєнні злочину за міжнародним правом, або щодо яких вже визнано таке діяння. В даному випадку такі юридичні та фізичні особи виступають не суб'єктом, а об'єктом міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Більше того, будь-який суб'єкт із групи оригінальних, який скоїв міжнародний злочин, приміром конкретна держава, також в даному випадку виступає об'єктом міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю, а не її суб'єктом.

Особливу і дещо не схожу з вищезазначеними фізичними та юридичними особами мають міжнародні неурядові організації. Відповідно до положень статті 1 Європейської конвенції про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій від 1986 р., останні повинні мати некомерційну ціль міжнародної суспільної користі, засновані при використанні норм міжнародного права однією з країн-учасниць, здійснювати свою діяльність у двох і більше країнах, мати свій зареєстрований офіс та центральний орган управління і контролю на території однієї з країн-учасниць [14] (Конвенція поки не набула чинності).

Незважаючи на те, що міжнародні міждержавні організації засновуються відповідно до норм національного права як юридичні особи, мета, з якою вони створюються з самого початку передбачає відносини з приватними особами іноземного походження або іноземними суб'єктами міжнародного права [15, с.16]. Більше того, на відміну

від інших юридичних осіб, вони у своїй діяльності в більшості представляють багатонаціональний інтерес. Все це свідчить про дуалістичну природу міжнародних неурядових організацій та потребує більш детального дослідження питання приналежності їх до суб'єктів міжнародного права, зокрема шляхом виявлення зазначених вище елементів міжнародної правосуб'єктності.

Прирівнювати міжнародні неурядові організації до міжнародних міждержавних організацій, на думку більшості науковців, не дозволяє порядок їх створення, при якому засновниками виступають не держави, а юридичні та фізичні особи, а система права, відповідно до правових норм якої здійснюється заснування, - не міжнародне, внутрішньодержавне. Відповідно держави не зобов'язані визнавати таку організацію в якості суб'єкта міжнародного права і брати на себе зобов'язання щодо її цілей, оскільки не давали своєї згоди на заснування.

Щодо правового статусу міжнародних неурядових організацій в міжнародно-правовій науці сформувались наступні позиції: 1) міжнародні неурядові організації не належать до суб'єктів міжнародного права, але є суб'єктами міжнародних правовідносин (В. Репецький [3], Н. Шаповалова [4], М. Богуславський [5]); 2) міжнародні міждержавні організації, статут і діяльність яких не суперечить принципам міжнародного права, володіють обмеженою міжнародною правосуб'єктністю в рамках консультативних відносин з міждержавними організаціями, а також у рамках права міжнародних організацій (І. Білорус [16], Л. Тимченко [7], О. Шибаєва [17], М. Баймуратов [6]); 3) «визнання міжнародних неурядових організацій суб'єктами міжнародного права, який базується на врахуванні постійного розширення обсягу повноважень міжнародних неурядових організацій у багатьох сферах міжнародного життя» [18, с.12].

Згідно Резолюції ООН 228 від 1950 р. (X) і Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 1968 р., під терміном «міжнародна неурядова організація» розуміється будь-яка міжнародна організація, створена не на підставі міжнародного договору [19]. К. Кузнецова зазначає, що міжнародні неурядові організації повинні володіти наступними ознаками: 1) мати некомерційний характер, тобто фінансуватись самими членами або добровільними внесками; 2) не використовувати і не пропагувати насильницькі методи, тобто не визнаються міжнародні неурядові організації визвольного руху, воюючі або озброєні угруповання; 3) не брати участь у політичній діяльності з метою досягнення влади [20].

У Резолюції ЕКОСОП № 1996/31 про консультативні відносини між ООН і неурядовими організаціями від 1996 року зазначається: визнання важливості національних, регіональних і субрегіональних неурядових організацій та збільшення їх кількості; зростання значення комітету з неурядових організацій, який існує при ЕКОСОП; прийняття стандартних правил участі неурядових організацій у міжнародних конференціях ООН і в процесі підготовки до них. Міжнародні неурядові організації займаються розробкою уніфікованих правил у тій чи іншій галузі міжнародної діяльності, мають консультативний статус при ООН.

До найбільш впливових міжнародних неурядових організацій, діяльність яких направлена на співробітництво у боротьбі зі злочинністю, належать Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародне кримінологічне агентство, Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд, Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи.

Діяльність Міжнародного кримінологічного товариства, Міжнародної асоціації кримінального права і Міжнародного кримінального і пенітенціарного фонду, які отримали консультативний статус при ЕКОСОП ООН, об'єднує Міжнародний комітет з координації, створений

у 1982 р.. Проте, кожна з цих організацій, до складу яких входять фахівці у галузях міжнародного кримінального права й правосуддя, не зважаючи на свій рекомендаційний характер, має вагомий вплив на формування теоретичних аспектів міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю [21].

Важливу роль у міжнародному співробітництві щодо ліквідації наслідків злочинності, зокрема у сфері захисту життя та гідності людей, які постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, відіграє така міжнародна міжурядова організація як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). В міжнародно-правовій літературі підкреслюється особливий правовий статус МКЧХ, який суттєво відрізняється від інших міжнародних міжурядових організацій. Зумовлено це тим, що МКЧХ: 1) юридичними підставами діяльності є норми міжнародного права; 2) визнається як суб'єкт міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; 3) володіє привілеями та імунітетами в обсязі, який надається міжнародним міжурядовим організаціям; 4) володіє договірною правоздатністю в тому ж об'ємі, який передбачений для міжнародних міжурядових організацій (договори МКЧХ є міжнародними) тощо [22]. Аналіз правової природи свідчить про наявність у цієї організації всіх перерахованих вище елементів міжнародної правосуб'єктності. Більше того, важливою ознакою МКЧХ є те, що у своїй діяльності він представляє не приватний, а публічний інтерес, а саме міжнародно-правовий інтерес, що не дає підстав прирівнювати МКЧХ у статусі до звичайних приватних юридичних осіб. В.М. Лисик, досліджуючи правовий статус МКЧХ, обґрунтовує наявність міжнародної правосуб'єктності у даної організації [22].

Аналіз інших міжнародних міжурядових організацій свідчить про їх різний правовий статус у міжнародному праві, який, звичайно, не рівний статусу МКЧХ. Проте, всім їх притаманні такі ознаки: 1) переслідують

міжнародно-правовий інтерес – попередження, боротьба зі злочинністю та ліквідація її наслідків; 2) співпраця з суб'єктами міжнародного права у сфері боротьби зі злочинністю; 3) опосередкована міжнародна правотворчість з питань боротьби зі злочинністю; 4) розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю тощо. Тому щодо питання міжнародної правосуб'єктності у міжнародних неурядових організацій у сфері міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю, то статус цих організацій дещо відрізняється, проте всім їм (як мінімум) притаманна спеціальна правосуб'єктність.

Висновки. Під суб'єктом міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю пропонуємо розуміти правову особу, яка володіє самостійним правом вступати у міжнародні правовідносини в цій сфері від свого імені, прямо підпорядковується нормам міжнародного права з питань боротьби зі злочинністю, несе міжнародно-правову відповідальність, визнається іншими суб'єктами міжнародного права як суб'єкт міжнародного права та може брати участь у створенні норм міжнародного права.

Міжнародні неурядові організації у сфері співробітництва у боротьбі зі злочинністю володіють спеціальною міжнародною правосуб'єктністю в силу таких, притаманних їм, ознак: 1) переслідують міжнародно-правовий інтерес, а саме – попередження, боротьба зі злочинністю та ліквідація її наслідків; 2) співпрацюють з суб'єктами міжнародного права у сфері боротьби зі злочинністю; 3) здійснюють опосередковану міжнародну правотворчість з питань боротьби зі злочинністю; 4) сприяють розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю тощо.

До суб'єктів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю належать держави, державоподібні утворення, нації і народи, що виборюють незалежність, міжнародні міжурядові організації та міжнародні неурядові організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
2. Мамедов У. Ю. Международная правосубъектность (основные тенденции развития) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10/ Казанский государственный университет. Казань, 2002. 29 с.
3. Міжнародне публічне право : підручник / Репецкий В.М. та ін.; за ред. проф. В. М. Репецького. 2-е вид., стер. Київ : Знання, 2012. 437 с.
4. Шаповалова Н. Н. Международное право. Москва : Московская финансово-промышленная академия, 2004. 120 с.
5. Богуславский М. М. Международное экономическое право. Москва : Междунар. отношения, 1986. 304 с.
6. Баймуратов М. О. Міжнародне право : підручник. Суми : ВТД «Університетська книга»; Одеса : «Астропринт», 2006. 424 с.
7. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 631 с.
8. Мамедов У. Ю. Международная правосубъектность (основные тенденции развития) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10/ Казанский государственный университет. Казань, 2002. 29 с.
9. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
10. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 509 с.
11. Международное право : учебник / Г. И. Тункин, Д. И. Фельдман, И. И. Лукашук и др. Москва : Юрид. лит., 1982. 568 с.
12. Международное право : учебник / отв. ред. : Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Междунар. отношения, 1998. 624 с.
13. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право: навч. посібник / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
14. Европейская конвенция о признании юридическими лицами международных неправительственных организаций от 24.04.1986 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683
15. Вайцеховська О. Р. Питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових фінансових організацій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. № 80. С. 15-20.
16. Білорус І. О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій у умовах глобалізації міжнародного економічного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2005. 219 с.
17. Шибаева Е., Поточный М. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций. Москва : Юридическая литература, 1988. 238 с.
18. Быкова Т.М. Правовое положение международных неправительственных организаций, имеющих консультативный статус при неправительственных организациях : автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2012. 33 с.
19. Резолюция ЕКОСОС ООН 288 (X) «Пересмотр мероприятий по консультациям с неправительственными организациями» от 1950 г. URL: <http://www.un.org/ru/ecosoc/docs/1950resolutions.shtml>
20. Кузнецова Е. Эволюция консультативного статуса международных неправительственных организаций при Экономическом и Социальном Совете ООН. - М., 2004.
21. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб : URL: <http://www.refine.org.ua>.
22. Лисик В.М. Правовий статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста в міжнародному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук / В. М. Лисик; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка: 12.00.10. Київ, 2008. 33 с.